

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МОЛИЯВИЙ ИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ

Рухсатова Рушана Ўктамовна

(Термиз давлат университети эркин тадқиқотчиси),

rushanaruxsatova@gmail.com

Аннотация: *Мазкур ишда қишлоқ хўжалиги молиявий-иқтисодий кўрсаткичларининг макроиқтисодий таҳлили баён этилган. Шунингдек, таҳлиллар асосида қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш бўйича таклиф ва тавсия келтирилган.*

Калит сўзлар: *қишлоқ хўжалиги, кўрсакич, самарадорлик, унумдорлик, иқтисодий самара.*

Аннотация: *В статье описан макроэкономический анализ финансово-экономических показателей сельского хозяйства. Также на основе анализа даны предложения и рекомендации по развитию аграрного сектора.*

Ключевые слова: *сельское хозяйство, показатель, эффективность, продуктивность, экономическая эффективность.*

Abstract: *The article describes a macroeconomic analysis of financial and economic indicators of agriculture. Also, based on the analysis, proposals and recommendations for the development of the agricultural sector are given.*

Key words: *agriculture, indicator, efficiency, productivity, economic efficiency.*

Иқтисодиётнинг энг тез ўсиб бораётган йўналишларида амалий тадқиқотларни кўчатириш, жумладан, қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги молиявий иқтисодий кўрсаткичларининг микро-макроиқтисодий таҳлиллари асосида ҳосилдорлик ва рентабеллик даражасини оширишнинг оптимал вариантларини топиш бугунги куннинг долзарб масалаларига айланмоқда. Боиси, қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик ва рентабеллик даражасини кескин ошириш, соҳани модернизация қилиш, таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва жадал ривожлантириш “Ўзбекистон-2030” стратегиясида устувор йўналиш сифатида белгилаб берилган. Маълумки, иқтисодиётни, унинг таркибий қисми бўлган қишлоқ хўжалиги соҳасини модернизация қилмасдан, соҳада таркибий ўзгаришларни амалга оширмасдан туриб, уни жадал ривожлантиришга эришиб бўлмайди. Зеро, мазкур соҳа зиммасига аҳолини турли озиқ-овқат маҳсулотлари билан, саноатни эса қимматли хом ашё маҳсулотлари билан таъминлаш юкланган.

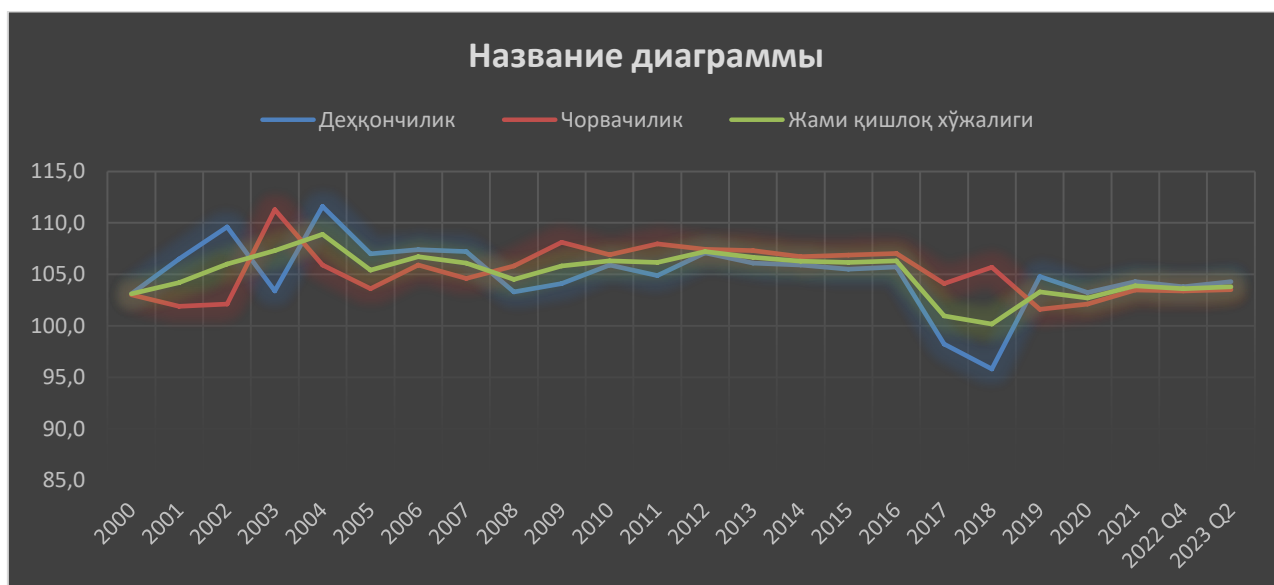
Шу ўринда, иқтисодчи олим, А.Э. Сагайдакнинг макроиқтисодий саноат даражасида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи шартларни кўрсатиб ўтганлигини, айтиш ўринлидир. Бунда биринчидан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ривожлантириш бўйича ўрта муддатли (тахминан 5 йил) фаолият кўрсатиш шартларини белгилаб берувчи қонунни қабул қилиш зарурати кўрсатилган. Иккинчидан, маҳаллий қишлоқ хўжалиги ишлаб

чиқарувчиларининг ҳам ички, ҳам ташқи бозорларда рақобатбардошлигини ошириш мақсадида самарали қўллаб-қувватлаш тизимини шакллантириш кераклигини асослаган. Учинчидан, мамлакат миқёсида қишлоқ хўжалигида такрор ишлаб чиқариш жараёнини амалга ошириш учун барқарор имкониятлар яратиш кераклиги таъкид этилган [1]. Бунда, қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш лозим: қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини режалаштириш ва прогноزلанишнинг илмий асосланган тизимини яратиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ҳудудий ва озиқ-овқат бозорларини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг савдоси тизимини шакллантириш, қишлоқ хўжалиги ва ресурс ишлаб чиқарувчи тармоқлар ўртасидаги алмашинув эквивалентини ошириш. Ушбу вазифаларни бажаришда қуйидагиларни кўриб чиқиш талаб этилади:

1-расм. 2000-2022 йилларда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш динамикаси.

1-расмда келтирилган маълумотларга кўра, таъкид этилаётган йиллар оралиғида республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотлари таркибида энг салмоқли улушни буғдой, картошка ташкил этган, энг кам улуш эса пилла ва бошқа маҳсулотлар тўғри келган.

2-расм. Ўзбекистон Республикаси бўйича қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ўзгариши, %.

2-расмга эътибор берадиган бўлсак, унда келтирилган маълумотлардан кўришиб турибдики, тадқиқ ва таҳлил этилаётган даврда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг энг юқори ўсиш нуқтаси 2004 йилга, энг пастки ўсиш нуқтаси 2018 йилга тўғри келган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг бир қисми – деҳқончилик орқали етиштирилган маҳсулот бўйича ҳам айнан 2004 ва 2018 йилларда энг юқори ва паст нуқтасига эришилган. Бундан ташқари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари даражаси 2008, 2017 ва 2018 йилларда кескин пасайиш кузатилган. Бундан хулоса қилиш мумкинки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларида деҳқончилик маҳсулотлари улуши чорвачилик маҳсулотлари улушидан кўпроқ бўлган.

Қишлоқ хўжалиги молиявий иқтисодий кўрсаткичларининг макроиқтисодий таҳлили иқтисодиёт доирасида қишлоқ хўжалиги сектори олдида турган кенгрок имкониятлар ҳақида тушунча беради. Ушбу турдаги таҳлил ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳиссаси, бандлик даражаси, инфляция, фойз ставкалари ва қишлоқ хўжалигига хос бўлган савдо балансларини ўз ичига олади.

Қишлоқ хўжалигининг миллий ялпи ички маҳсулотга қўшган ҳиссаси унинг иқтисодий аҳамиятини кўрсатади. Ҳиссанинг камайиши саноатлаштиришни кўрсатиши мумкин, ортиб бораётган ҳисса эса қишлоқ хўжалигида самарадорлик ёки талабнинг ўсишини кўрсатади.

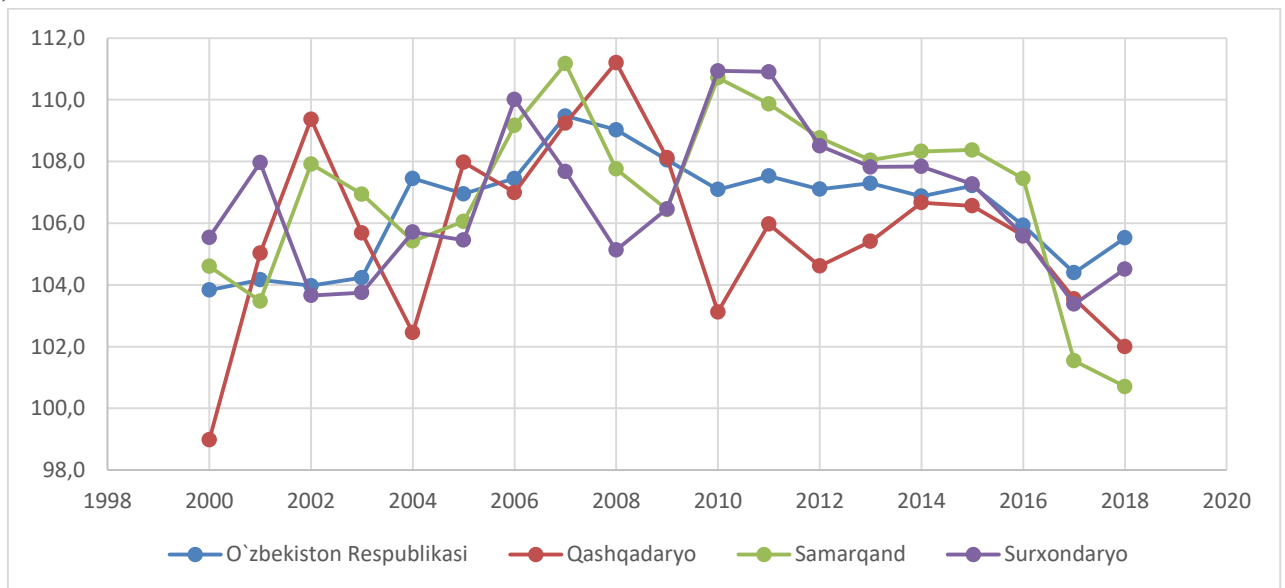
Ялпи ҳудудий маҳсулот ҳам мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини баҳолашда марказий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. 2022 йили республикада ЯИМ 254,04 трлн. сўмни ташкил этди. Самарқанд вилоятида 16390,1 млрд. сўмни, Қашқадарёда 24654,8 млрд. сўмни, Сурхондарё вилоятида 27963 млрд. сўмни ташкил қилган. Аҳоли жон бошига ЯИМ (ЯҲМ) тегишли равишда 7909,1 минг сўм, 4560,2 минг сўм, 8848,6 минг сўм, 5037,4 минг сўм, 8299,8 минг сўм ҳамда 4559,0 минг сўм бўлган.

Бундан кўринадикки, қишлоқ хўжалигига таъсир қилувчи ўзгаришлар макроиқтисодий фаолиятга таъсир кўрсатиши мумкин. Бу умумий таъсирни таҳлил қилиб кўрайлик [2].

3-расм. Ўзбекистон Республикасида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ЯИМ га нисбатан қўшилган қиймати(фоизда)²

Бунинг учун қишлоқ хўжалигининг иқтисодий ўсишдаги ўрни ва ривожланишини билиш муҳимдир. Бунда қишлоқ хўжалигининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши бир қатор тушунтириш омилларига ажратилади [3-6]. Жаҳон банки маълумотлари асосида, 3-расмда Ўзбекистон Республикасида 1987-2022 йилларда қишлоқ хўжалигини ЯИМдаги улушининг ривожланиши кўрсатилган (3-расм).

4-расм. Ўзбекистон Республикасида ЯИМнинг ўзгариши, %

4-расмда келтирилган маълумотларни таҳлил этиш натижалари, республикамизда ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) бўйича пасайиш тенденцияси мавжудлигини кўрсатмоқда. Масалан, ЯИМдаги ўзгариш, яъни пасайиш 2007 ва 2009 ҳамда 2010 ва 2017 йилларда рўй берган. Айниқса, 2015 йилдан бошлаб кескин пасайиш кузатилган. ЯИМ(ЯХМ) ҳажмининг камайиш тенденцияси минтақалар бўйича ҳам рўй берган. Худудлар кесимида таҳлил қилсак, Сурхондарё вилоятида ўзгариш тенденция пасайиш характериға эга бўлса-да, энг яхши натижа

² <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?end=2019&start=1995&view=chart>

кузатилмоқда, Самақанд вилояти эса энг ёмон натижага эришган. Унда, масалан, 2015 йилда ижобий ўзгаришлар рўй берган, лекин кейинги йилларда йилдан-йилга ЯИМнинг ўсиш суръатлари пасайиб бормоқда. Ушбу кўрсаткич бўйича Қашқадарё вилоятида ҳам аҳвол яхши эмас, пасайиш энг юқори даражани ташкил этади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, фикримизча, мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш ва тубдан ислоҳ қилиш учун қуйидаги чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш ҳамда муайян ишларни амалга ошириш керак:

- экин майдонларини замонавий сув тежайдиган технологияларни қўллаш орқали ўзлаштириш ва мазкур ерларда озуқабоп, доривор, мойли, дуккакли, шоли, ғалла, сабзавот, полиз экинлари экиш, интенсив боғ ва узумзорлар ташкил этиш механизмларини ишлаб чиқиш;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи, қайта ишловчи ва сотувчи субъектлар ўртасидаги муносабатларнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлаш, соҳага тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилиш;

- ресурстежамкор технологияларни жорий этиш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни замонавий техникалар билан таъминлаш борасида муайян ишларни амалга ошириш;

- қишлоқ хўжалигини ривожлантириш бўйича узоқ муддатга мўлжалланган стратегияни ишлаб чиқиш;

- ер муносабатларини ислоҳ қилиш доирасида экин майдонлари ижара ҳуқуқини гаровга қўйиш механизминини жорий қилиш;

- кўчатчилик хўжаликлари реестрини юритиш ва кўчатларни сертификатлаш тизимини жорий қилиш;

- ҳар бир туманда аграр соҳадаги илм ва инновациялар, янгича ёндашувлар, замонавий агротехник тадбирларни амалга оширишга кўмаклашувчи марказларни ташкил қилиш ва ҳоказо.

Натижада, фикримизча, ушбу чора-тадбирлар амалга оширилса, қишлоқ хўжалиги тармоқларининг изчил тараққиёти, аҳолининг моддий фаровонлиги ҳамда миллий иқтисодиётимиз ўсиши таъминланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сагайдак А.Э., Сагайдак А.А. Совершенствование рентных отношений в сельском хозяйстве // Инновации и инвестиции. 2019. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-rentnyh-otnosheniy-v-selskom-hozyaystve>.

2. Gollin D., Parente S., and Rogerson R. (2002). The role of agriculture in development. *American Economic Review* 92 (2): 160–164.

3. Annemarie van Arendonk. The development of the share of agriculture in GDP and employment. A case study of China, Indonesia, the Netherlands and the United States. IAMO. 2015.

4. Zaripova M. D. Improving the quality of training of high qualified personnel on the basis of competence level assessment //Gwalior Management Academy. Journal of Management Value & Ethics. Jan.-March. 21 Vol. 11 No.01 – 2021. – P. 139. <https://jmveindia.com/journal/FILE%20JAN-MARCH%2021%20FINAL.pdf#page=139>

5. Zaripova, M. D. Assessment of the quality of education in the higher education system / M. D. Zaripova // Theoretical & Applied Science. – 2019. – No. 11(79). – P. 390-392. – DOI 10.15863/TAS.2019.11.79.81. – EDN NVHBNL.

6. Zaripova Mukaddas Djumayozovna. Oliy ta'lim tizimida yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonlari tendensiyalari va rivojlanish istiqbollari // SAI. 2023. №Special Issue 14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-ta-lim-tizimida-yuqori-malakali-kadrlar-tayyorlash-jarayonlari-tendensiyalari-va-rivojlanish-istiqbollari>.

7. Либкинд А.С., Иванова А.В., Литвинова Л.В. Экономика сельского хозяйства: Учеб. пособие. - Москва: [МЭСИ], 1975. - 48 с.